

BİREYSEL PSİKOLOJİK UNSURLAR BAĞLAMINDA ÖZEL TÜKETİM VERGİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araş. Gör. Dr. Ufuk GERGERLİOĞLU

Yeditepe Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi

Özet

Vergiler, hükümetlere gelir sağlama açısından önemli araçlar olarak bilinmektedirler. Ancak vergiler, bireylerin psikolojilerini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Vergiler bireylerin kullanılabilir gelirlerini azalttığı için önemli bir konu olarak nitelendirilmektedirler. Bazı durumlarda vergiler, psikolojik açıdan daha açık bir etki sergileyebilmektedirler. Bilhassa bu durum, bireylerin vergilere yönelik adalet algılarında belirgin bir biçimde açığa çıkmaktadır. Bu kapsamda alışkanlıklar ve içsel motivasyon konusunu da değerlendirmek mümkündür. Ayrıca başarı güdüsü yaklaşımı da bu çerçeve içerisinde ele alınabilir.

Özellikle bireylerin adalet algıları, vergiler açısından önemli bir görünüm açığa çıkartmaktadır. Çünkü vergiler mükelleflerden veya nihai tüketicilerden karşılıksız olarak toplanmaktadır. Doğal olarak bu durumda vergilere karşı tepkiler daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durum, vergiler bağlamında adalet algısını öne çıkartmaktadır. Buna ilave olarak alışkanlıklar vergisel tutum ve alışkanlıklar çerçevesinde belirleyici özellik göstermektedir. Çünkü alışkanlıklar, psikolojik manada tutum ve davranışlar üzerinde belirgin bir etki meydana getirmektedirler. Tüm bunlara ilave olarak içsel motivasyon da son yıllarda vergileme çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu bağlamda bu makalede, davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergileri, adalet, alışkanlık, içsel motivasyon ve başarı güdüsü gibi bireysel psikolojik unsurlar bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alışkanlık, Adalet, Başarı Güdüsü, Özel Tüketim Vergisi, Psikoloji

Jel Sınıflaması: H20, H30

EVALUATION OF EXCISE TAXES IN THE CONTEXT OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL FACTORS

Abstract

Taxes are important devices in terms of making revenue to governments, but they negatively affect the psychology of individuals. Because taxes reduce the disposable income of people. For this reason tax phenomenon is qualified as a substantial issue. Taxes exhibit an impact more clear from the point of individual psychology in some cases. Particularly this position come out in individual's fairness perceptions with reference to taxes. In this context, addictions and intrinsic motivation also can be evaluated. It is possible that achievement motive approach can be assessed within this framework as well.

Notably, Individual's fairness perceptions show an important appearance as part of taxes. Because, taxes are collected as uncovered from taxpayers or ultimate consumers. Naturally, In such a case, reactions against taxes may emerge more apparent. Hence, this position bring fairness phenomenon to the fore in terms of taxes. In addition to this, addictions show determinative feature from the standpoint of taxational attitudes and behaviors. This is because addictions exhibit a directive impact over the attitudes and behaviors of individual in psychological manner. Apart from all these, intrinsic motivation have been dealed within taxational framework in recent years as well.

Within this scope, In this article, excise taxes which have an impact upon behaviors will be discussed in terms of individual psychological factors as fairness, addiction, intrinsic motivation and achievement motive.

Keywords: Addiction, Achievement Motive, Excise Tax, Fairness, Psychology

Jel Classification: H20, H30

GİRİŞ

Dolaylı veya dolaysız vergilerin bireylerin tutum ve davranışları üzerinde birçok kısıtlayıcı etkiler meydana getirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu durumda bireylerin psikolojilerinin olumsuz yönde etkilendiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Özellikle davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergilerinin (alkollü içecek, tütünlu ürün gibi mamuller üzerine salınan özel tüketim vergileri, çevresel nitelikteki vergiler, vb.) varlığında bireylerin vergilere olan tepkileri daha belirgin açığa çıkmaktadır. Bu nitelikteki vergilere olan reaksiyonlar bilhassa adaletsizliklerin, alışkanlıkların mevcut olduğu durumlarda daha bir netlik kazanmaktadır. Bunun yanısıra vergilerin bireylerin içsel motivasyonu etkilediği ile ilgili görüşlerin savunulmaya başladığı da görülmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada, farklı vergi uygulamaları, sosyal psikoloji ve genel psikoloji çerçevesinde değerlendirilecektir. Öncelikle sosyal psikoloji içerisinde önemli bir yer işgal eden adalet olgusu, davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergileri perspektiften izah edilmeye çalışılacaktır. Ardından hem sosyal psikoloji hem de genel psikoloji kapsamında ele alınan alışkanlıklar olgusu, davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergileri çerçevesinde açıklanacaktır. Sonrasında sosyal psikoloji literatüründe yer alan içsel motivasyon konusuna, vergi uygulamaları ekseninde değinilecektir. Son olarak genel psikoloji literatüründe kabul gören başarı güdüsü yaklaşımı, vergisel açıdan ele alınacaktır.

1. Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin Bireylerin Adalet Algıları Çerçevesinde İzahı

Genel olarak özel tüketim vergilerinin adalet perspektifinden değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken öncelikli konu, hangi adalet yaklaşımının ortaya konulacağı ile ilgilidir. Bu vergilerin kullanımına ilişkin hangi adalet anlayışının benimsenmesinin daha verimli olabileceği hususunun bir biçimde açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu durum, sonuçların adilliği ile süreçlerin adilliği arasında uygun bir seçimin yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Frey, 2005, s.239). Gelir dağılımı perspektifinden sonuçların adilliği, eşitlikçi ve hakkaniyet ilkelerine göre değerlendirilmektedir. Eşitlikçi yaklaşım, kaynakların ortalama bir dağılım içerisinde olması gerektiğini göz önünde bulundururken hakkaniyet ilkesi, çalışmanın karşılığını esas almaktadır. Gelir dağılımı açısından süreçlerin adilliği ise adalet olgusunun ortaya çıkan sonuçlardan ziyade ekonominin içinde işlediği sürece bağlı kalınarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Süreçlerin adilliği yaklaşımı fırsat eşitliğine dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre ekonomide fırsatlar konusunda eşitlik sağlandığı zaman zaten doğal bir adillik kendiliğinden meydana gelecektir (Kirmanoğlu, 2011, s.66). Neticede sonuçların adil bir biçimde değerlendirilmesi bazı belirsizlikler bünyesinde barındırır da süreçlerin

adalet perspektifinden değerlendirilmesi bu belirsizliklerin giderilmesine yardımcı olmaktadır (Van den Bos, 2005, s.291).

Bilhassa demokrasilerde vatandaşların karar verme süreçlerine dahil edilmesi ve onlara kendilerini ifade edebilmeleri için fırsatlar sunulması, ortak çıkarı oluşturan bir takım politikaların benimsenmesine yardımcı olacaktır. Böyle bir durumda bireyler, kendi çıkarlarını daha bir arka planda tutarak daha yüksek bir toplumsal erdemi benimseyeceklerdir. Bununla ilgili yapılan psikolojik nitelikli araştırmalar da bu durumu destekler niteliktedir (Frey, 2005, s.235). Dolayısıyla hangi adalet yaklaşımının benimseneceği, vergi psikolojisi perspektifinden de tutarlı sonuçlar ortaya koyabilecektir. Örneğin; yeni bir çevre vergisinin doğrudan uygulamaya konulduğu bir durumda toplum bireylerinin önemli bir kısmı, bu verginin adil olmadığı kanısına varabilir. Böyle bir psikoloji içerisinde de vergi ödemede isteksizlik söz konusu olabilir. Bireylerin çevre vergilerinin uygulanma aşamasında sürece dahil edildiği ve onların görüşlerine başvurulduğu bir durumda ise uygulama sonuçları gerçek manada adillik içermese de, vergilerin ödenmesi konusunda daha istekli bir tavır sergilenebilir. Sonuç olarak süreç veya sonuçlarda hangi adalet yaklaşımının esas alınacağı, bireylerin tutum ve davranışlarının değişiminde önemli etkilere neden olacaktır.

Bu noktada devletin sunmuş olduğu mal ve hizmetler için alınan bedellere gösterilebilecek tepkileri de psikolojik manada değerlendirmek yerinde olacaktır. Her ne kadar bu bedeller doğrudan vergi olarak nitelendirilmese de, bu bedellerin hükümetler tarafından adil bir biçimde alınmaması durumu, adaletsiz vergi uygulamalarının ortaya çıkarttığı sonuçlarla mantıklı bir bağ ortaya koyabilmektedir.

Örneğin; yol kullanımı için alınan bedel, kirlenme, kazalar gibi bir takım toplumsal maliyetlerin içselleştirilmesi kapsamında vergisel yükümlülük olarak da kabul edilebilmektedir (Newbery, 2005, s.195) Yol kullanıcıları için ortaya konulan bu bedel, her ne kadar onların meydana getirdiği dışsal maliyetlerin karşılanması adına alınıyorsa da, (Heggie ve Vickers, 1998, s.24) hükümetler tarafından oluşturulan yeni fiyatlar, yükümlülerin adalet algılarında bir takım etkiler meydana getirmektedirler. Sonuçta fiyat sisteminin ortaya koyacağı güven veya güvensizlik, yükümlülerin adalet olgusuna yönelik algılamalarının sınırını belirlemekte ve buna göre de davranışsal eğilimler açığa çıkmaktadır (Frey, 2005, s.239). Bu bilgilerin ışığında fiyat ile ilgili güven unsurunun bireylerin adalet algısına yönelik inanç, bilgi ve düşünce sistemi üzerinde belirleyici bir etki oluşturacağı ve dolayısıyla tutumların bilişsellik yönünü şekillendireceği söylenebilir.

2. Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin Bireylerin Alışkanlıkları Ekseninde Değerlendirilmesi

Özel tüketim vergilerinin vergi psikolojisi bağlamında değerlendirilmesinde bir başka önemli husus da, bu vergilere konu olan bazı ürün veya hizmetlere karşı yükümlülerin göstermiş olduğu duyarlılık derecesi ile ilgilidir.

Bireye ve topluma zararı olduğu düşünülen bazı ürün veya hizmet grupları üzerine birçok verginin salındığı bilinmektedir. Bu vergiler salınırken ilgili ürün ve hizmet gruplarının birey veya toplum üzerinde sosyal maliyetler oluşturduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak sigara, içki, gibi ürünlerin kullanımının azaltılması veya kumar içerikli hizmetlerin kısıtlanması gayesi ile salınan özel tüketim vergileri, bireylerin rasyonel düşünme mantığına aykırı bir takım sonuçlar ortaya çıkartmaktadır. Bu ürün ve hizmet gruplarının alışkanlık ve bağımlılık yapıcı özelliği, rasyonel olmayan sonuçların meydana gelmesinde etkili olmaktadır. Bağımlılık sebebiyle kendi sağlığına ilişkin doğru kararlar veremeyen bireyler, bağımlılığa sebebiyet veren ürün veya hizmetler için psikolojik açıdan zayıf bir irade ortaya koymaktadırlar (Frey, 2005, s.236). Her ne kadar iktisat literatürü bireyi rasyonel düşünen insan modeli olarak nitelese de bu durumun gerçekte böyle olmadığı görülmektedir (Önder, 2004, s.57).

Güçlü alışkanlıkların varlığında insanların kendilerini kontrol edebilmeleri güçleşmekte ve tutum tahminlerinin sağlıklı ölçümü ile beklenen davranışsal sonuçların açığa çıkma ihtimali zayıflamaktadır (Stroebe, 2011, s.62). Ayrıca güçlü alışkanlıkların olduğu durumlarda tutumlar üzerinde etkili olduğu kabul edilen bilgiler bile istenilen davranışların açığa çıkmasına yardımcı olamamaktadır. Çünkü güçlü alışkanlıkları olan bireyler, yeni gelen bilgileri kabul edebilecek bir yapıya sahip değildirler (Bartholomew ve ark., 2011, s.85) Pek çok kanıt, bu durumu destekler niteliktedir. Yapılan çalışmalar, bağımlı kumarbazların bilişsel müdahaleleri pek önemsemediğini ve sanal ortamda kumar oyunları ile iştigal edenlerin kumarın zararına ilişkin olarak kendilerine yöneltilen bilgi ikazlarını pek dikkate almadıklarını, hatta bu ikazları kendi mantıklarına uyacak bir şekilde sokmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır (Jolley ve Black, 2012, s.128).

Verplanken ve ark. (1998), Staats ve ark. (2004), Klökner ve ark. (2003) , farklı tutumsal faktörler ile alışkanlıkları göz önünde bulundurarak çevre yanlısı davranışları tahmin etmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar, davranışsal alışkanlıkların güçlü olduğu durumlarda tutum, niyet, norm gibi tutumsal faktörlerin daha zayıf bir etki ortaya koyduğunu göstermiştir. Bu araştırmalar, tutumsal faktörlerin ancak güçlü alışkanlıklar söz konusu olmadığı durumlarda davranışları etkileyebileceğini açığa çıkarmıştır (Aktaran Nordlund, 2010, s.111). Ayrıca yüksek vergiler yoluyla alışkanlık verici maddelerin kullanımlarının azaltılması çabalarının da yükümlüleri kayıt dışına yönlendirebileceğinin unutulmaması gerekmektedir (Frey, 2005, s.237). Çünkü alışkanlık verici maddelerin önemli bir

kısının ikame olanakları, ya sınırlı düzeydedir, ya da hiç yoktur. Böyle bir durumda da özellikle bağımlı bireyler, kayıt dışına yönelerek ihtiyaçlarını tatmin etme yolunu seçebilmektedirler.

3. Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin İçsel Motivasyon ve Başarı Güdüsü Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergilerinin vergi psikolojisi perspektifinde ele alınmasında diğer bir önemli husus ise bu nitelikteki vergilerin bireylerin psikolojileri üzerinde genişletici olumsuz etki ortaya koymasıyla ilgilidir.

Sosyal maliyetleri azaltmaya veya toplumsal faydayı arttırmaya yönelik salınan bir özel tüketim vergisi, bireylerin içsel motivasyonlarını bozabilmektedir. Çünkü bu nitelikteki hükümet müdahaleleri, bireylerin sorumluluk algılarını kamu alanına doğru çekme eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla bu müdahaleler sebebiyle bireyler kendilerini kontrol altında hissedebilmektedirler. Bu durum sosyal psikolojide ödüllerin veya ödüllendirmelerin gizli maliyeti olarak değerlendirilmektedir (Frey, 2005, s.238). Öte yandan maliye literatürü, bireylerin cezaların caydırıcı gücü ve vergi denetimi gibi bir takım müdahale araçlarıyla gönüllü uyuma yönlenebileceğini ortaya koymaktadır. Böyle bir müdahale anlayışının temeli, Rasyonel tercihler teorisine göre insanın az vergi ödeme veya vergi ödememe eğilimi sergilemesine dayanmaktadır (Aktan, 2012, s. 169).

Ancak ister ödüllendirici nitelikte olsun ister emredici mahiyet içersin, dışarıdan yapılan tüm müdahaleler, içsel motivasyonu etkilemektedir. Bir birey bu müdahaleler aracılığı ile kendisinin kontrol altında olduğunu ve bu sebeple içsel motivasyonunun bozulduğunu hissettiğinde ödüllendirmenin gizli maliyeti açığa çıkmaktadır. Eğer birey, ödüllendirmeyi destekleyici olarak algılar ise bu durumda içsel motivasyon artışından ve ödüllendirmenin gizli kazancından söz edilebilecektir (Frey, 2012, ss.78-79).

Örneğin; kirlilik oluşturduğu kabul edilen maddelerin üzerine salınan bir vergi, bireylerin çevresel ahlak anlayışına zarar verebilir. Yani diğer bir ifade ile salınan kirlilik vergisi onların içsel motivasyonunu bozabilir. Bu durumda bozulan içsel motivasyon diğer alanlara yayılma eğilimi göstererek çevrenin tüm alanlarında olumsuz bir etki oluşturabilir. Dolayısıyla çevresel nitelikli politik müdahaleler, içsel motivasyonun bozulduğu tüm alanlar için daha kötü sonuçlar ortaya koymaktadır (Frey, 2005, s.238).

Davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergilerini genel psikoloji literatüründe yer alan ve temel güdülenme teorisi çerçevesinde geliştirilen McClelland'ın başarıma güdüsü yaklaşımı ile değerlendirilmek mümkündür.

Başarıma güdüsü teorisi, insanların davranış ve performanslarını başarıma, bağlanma ve güç perspektifinde açıklayan ve buna bağılı olarak davranış ve performanslara ilişkin tahminlerde bulunan

bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Davranışların ihtiyaçlar aracılığıyla güdülenmesinin istem dışı bir görüntü ortaya koyduğunu kabul eden bu teori, aynı zamanda insanların çevre ile etkileşiminin doğal bir sonucu olarak ihtiyaçların kişilikle ilişkilendirilebileceğini ve gelişebileceğini de savunmaktadır. Tüm insanların başarıma, bağlanma ve güç güdülerine sahip olduğunu iddia eden başarıma güdüsü teorisi, bu üç güdünün bireyler üzerinde farklı etkiler oluşturduğunu ve bunlardan birinin baskın bir biçimde davranışların güdülenmesinde belirleyici bir konuma sahip olduğunu kabul etmektedir (Lussier ve Achua, 2012, s.43).

Başarı güdüsü, bir bireyin üretkenlik gücünü açığa çıkaran ve bireye zorlukların üstesinden gelme, ilerleme, gelişme imkanı sağlayan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Başarı ihtiyacı yüksek kişinin başarı güdüsü de fazla olacak ve bu kişi ulaşılması zor, başarıma gerektiren hedeflere yönelerek bununla ilgili bilgi ve yeteneğe sahip olamaya çalışır. Elde ettikleri başarıyı kendileri için yeterli bulup başkaca bir beklenti içerisine girmeyen bu kişiler, bir taraftan hizmet duyguları ve bilgiye değer verme zihniyeti ile çalışırken diğer taraftan maddiyatı arka planda tutma davranışı sergileyebilirler. Başarı ihtiyacı düşük kişilerin ise başarı güdülleri düşük olup maddi getirilere yönelik eğilimleri daha fazla olabilmektedir (Silah, 2005, s. 66). Çoğu toplumda başarıların finansal yönden ödüllendirildiği ve başarı güdülleri yüksek kişilerin para ile motive olmadığı (Aswathappa, 2005, s.363) dikkate alındığında bu ödüllendirmelerden daha çok başarı güdülleri düşük kişilerin yararlanmak istediği sonucuna ulaşılabilir.

Başarıma güdüsü teorisi, bireyleri yönlendirdikleri ve onların karar alma süreçlerini etkiledikleri için vergi-birey psikolojisi ilişkisi bağlamında da değerlendirilebilir. Bu kapsamda her hangi bir vergi salımı durumunda başarıma güdüsü teorisi, belirleyici bir nitelik ortaya koyabilir. Yüksek başarıma güdüsüne sahip bir birey, gelir vergisi perspektifinde yüksek marjinal vergi oranlarına karşı aktif veya pasif vergi reaksiyonu göstermeyebilir. Buna karşın düşük başarıma güdüsüne sahip bir birey ise tam tersi bir davranış sergileyebilir. Yine benzer bir örnekte başarı güdüsü yüksek bir bireyi, kurumlar vergisi perspektifinde vergi teşvikleri motive etmeyebilirken başarı güdüsü düşük bireyler, işletmelerinin gelişimini ve ilerlemesini büyük oranda vergi teşviklerine bağlayabilirler. Bu teorinin dolaylı vergiler bağlamında ele alınması da mümkün olabilir. Örneğin; yüksek oranlı sağlık veya çevre vergilerinin salınımında güçlü başarıma güdüsüne sahip insanlar, kişilik özellikleri gereği bu vergilere tepki verme eğilimine girmeyebilirler. Başarıma güdüsü zayıf olan bireyler ise sağlık veya çevre vergilerinin haklı gerekçelerini sorgulayarak bu vergilerden kaçma eğilimi gösterebilirler.

Başarıma güdüsü teorisinin bir başka unsuru da bağlanma güdüsüdür. Kısaca insanlarla ilişki kurma güdüsü olarak nitelendirilen başarıma güdüsü, her hangi bir gruba dahil olmayı, sosyal ilişkiler geliştirmeyi ve kişiler arası ilişkiler kurmayı gerektirir. Bu güdüye sahip bireyler, kendilerine yardımcı seçerken ehil kişilere öncelik verirken başarı düzeylerine ilişkin geri beslemelere de önem

vermektedirler (Silah, 2005, s. 66). Aynı zamanda bu kişiler benimsedikleri grup uğruna bireysel rasyonelliklerinden vazgeçerek kendilerini mutlu olarak da hissetmektedirler. Böylelikle bu güdüye sahip kişiler, kendi psikolojilerini tarafsız olarak algılama yeteneğini kaybederler (Önder, 1994, s.179).

Bireylerin bağlanma güdüsünün vergi psikolojisi yönünde ele alınması da anlamlı bir görüntü ortaya çıkarabilir. Bu güdüye sahip bireylerin, kişisel özellikleri gereği diğer kişi ve gruplar tarafından etkilenmeleri söz konusu olabileceği için vergi uygulamalarına ilişkin verilecek tepkilerde de bağımsız bir davranış gösteremeyebilirler. Örneğin; sigaraya karşı mücadele yürüten bir grubun içinde yer alan bir kişi, yüksek oranlı sigara vergilerine karşı ılımlı bir tutum ortaya koyabilir. Yine benzer bir örnekte bağlanma güdüsüne sahip bir birey, çevreyi koruma amaçlı bir sivil toplum kuruluşu içinde aktif bir biçim faaliyet gösteren bir dostundan etkilenerek yüksek çevre vergilerine karşı destekleyici bir tutum içine girebilir.

Erk güdüsü veya güç kazanma güdüsü de başarıma güdüsü yaklaşımının bir başka unsurunu ifade etmektedir. Bu güdü, insanlara 'kontrol benim elimde' dürtüsü vermektedir. Eğer bir birey zamanının büyük bir bölümünü insanları tahakküm altına alma fikrine adanmışsa bu durumda, söz konusu birey için güç kazanma ihtiyacının fazla olduğundan bahsedilebilir (Silah, 2005, s.67). Bu durum, özellikle, iktisadi çerçeve içerisinde işveren ve işçi kesimi arasında belirgin bir biçimde açığa çıkmaktadır (Önder, 2012, s. 437). Ayrıca erk ve güç kazanma güdüsüne sahip kişiler, insanlar üzerinde etkili olma veya güçlü bir etki oluşturma eğilimleriyle hareket ettikleri için kendi düşüncelerinin baskın çıkması yönünde güçlü bir ihtiyaç hissettikleri gibi aynı zamanda statü ve prestijlerini arttırmaya ilişkin çabalar da ortaya koymaktadırlar (Williams ve Curtis, 2006, s.89). Biyoekonomi¹ yaklaşımı içerisinde yer alan hiyerarşik görüş de bu durumu destekler niteliktedir. Bu yaklaşım, zorluk anlarında güçlü bireylerin güçsüzler karşısında hakimiyet kurmasını normal olarak değerlendirmektedir (Önder, 2012, s.413). Ancak gelir vergisi perspektifinden vergi kaçırmanın ayıplandığı ve kınandığı bir toplumda (Aktan, 2012, s.175) gerek erk güdüsü gerekse biyoekonomi açısından daha olumlu ve yapıcı sonuçların ortaya çıktığını söylemek de mümkündür.

Güç kazanma ihtiyacı veya erk güdüsü de vergi ve birey psikolojisi ilişkisi içerisinde değerlendirilebilir. Erk güdüsüne sahip kişilerin bireysel özellikleri mali psikolojisi bağlamında iki farklı zıt etki açığa çıkarabilir. Birinci etki, erk güdüsüyle hareket eden ve itibarına önem veren bireylerin varlığında açığa çıkabilir. Örneğin; erk güdüsüne sahip ve aynı zamanda itibarına önem veren bir işveren, işçilerinin sosyal güvenlik primlerini tam ve zamanında yatırarak kontrolü altında bulundurdukları insanların kendilerine karşı olumsuz tutum geliştirmelerini engelleyebileceği gibi vergilerini tam ve zamanında ödemek yoluyla vergi rekortmenleri listesinin üst sıralarında yer alarak

---

¹ Biyoekonomi, birey davranışlarının DNA yapısına dayandığını kabul ederek, insan ve hayvan davranışları arasında benzerlik kuran bir görüşü ifade eder (Önder: 2012, s.413).

toplumda kontrol altında bulundurmayı düşündüğü kesimlerin kendisine karşı olumlu düşünceler geliştirmelerini arzulayabilir. Bu nitelikteki kişilerin vergi psikolojisi yönünden ortaya koyabileceği ikinci etki ise erk güdüsüne sahip olan ve maddi çıkarlarına öncelik veren bireylerin varlığında ortaya çıkabilir. Örneğin; bu özelliklere sahip bir işveren vergisel yükümlülükten kaçabilmek için sermayesini veya kazançlarını bilhassa kriz dönemlerinde vergi cennetlerine yönlendirerek toplumsal refah kaybına sebebiyet verebilir.

4. SONUÇ

Vergilerin, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde belirli ölçüde bir azaltmaya sebebiyet verdiği bilinen bir gerçektir. Böylesi bir durum da vergiye maruz kalan bireylerin psikolojilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Vergilerin gönüllülük esasına göre toplanmaması, özellikle hükümetlerin vergiler konusunda bir takım hususları göz önünde bulundurmasını gerekli kılmaktadır. Bilhassa bireylerin adalet hislerinin vergiler nedeniyle zarara uğratılması, hem mükellefler hem de hükümetler açısından bir takım olumsuz sonuçlar açığa çıkartabilecektir. Bu durum, bilhassa davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergilerinde belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan bireylere yönelik bilhassa güçlü bağımlılıklar, davranışları etkilemeye yönelik özel tüketim vergileri uygulamaları bağlamında bazı sorunlar meydana getirebilmektedir. Örneğin; alkollü içecekler veya tütünlü ürünler üzerine salınan yüksek vergiler, bu ürün kullanıcılarını kayıt dışına yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla vergi uygulamalarına psikolojik yaklaşım çerçevesinde bakarken alışkanlıkların seviyesinin dikkatli bir biçimde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bununla birlikte son dönemlerde vergilerin bireylerin içsel motivasyonunu olumsuz bir şekilde etkileyebileceğinden de söz edilmektedir. Buna göre ister teşvik niteliğinde ister ceza mahiyetinde olsun vergilerin bireylerin içsel motivasyonunu bozduğu yönünde görüşler vardır.

Son olarak psikoloji literatüründe yer alan başarı güdüsü yaklaşımını da vergi uygulamaları bağlamında değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu yaklaşım, merkezinde bireyi kabul etmekte ve hem sosyolojik hem de psikolojik bir nitelik ortaya koymaktadır. Dolayısıyla böyle bir yaklaşımı çoğu insanın hayatında önemli bir yer teşkil eden ve bu sebeple onların psikolojilerini etkileyen vergi olgusuyla açıklamak anlamlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

AKTAN, C. C. (2012). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı, *Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:420.

ASWATHAPPA, K. (2005). Human Resource and Personel Management, The McGrawHill Companier, 4.Edition.

BARTHOLOMEW, L. Kay and G. S. Parcel and G. Kok and, N. H. Gottlieb and M. E. Fernandez. (2011). *Planning Health Promotion Programs*, Jossey-Bass, 3.Edition.

FREY, B. S. (2005). Excise Taxes: Economics, Politics and Psychology, *Theory and Practice of Excise Taxation : Smoking, Drinking, Gambling, Polluting, and Driving*, Editor: Sijbren Cnossen, Oxford University Press.

FREY, B. S. (2012). Crowding Out and Crowding in of Intrinsic Preferences, *Reflexive Governance for Global Public Goods*, Editor: Eric Brousseau, Tom Dedeurwaerdere, Bernd Siebenhüner, MIT Press, USA.

HEGGİE, I. G. and P. Vickers. (1998). Commercial Management and Financing of Roads, World Bank Technical Paper No: 409, The World Bank, USA.

JOLLEY, W. and D. N. Black. (2012). From Habit to Addiction : A Study in Online Gambling Behavior, *Neuroscience and the Economics of Decision Making*, Editor: Alessandro İnnocenti , Angela Sirigu, Routhledge.

KİRMANOĞLU, H. (2011). Kamu Ekonomisi Analizi, 3.Basım, Beta Yayınları.

LUSSİER, R. N. And C. F. Achua. (2012). Leadership, Theory, Application & Skill Development, Cengage Learning, 5. Editon.

NEWBERY, D. M. (2005). Excise Taxes: Economics, Politics and Psychology, *Theory and Practice of Excise Taxation : Smoking, Drinking, Gambling, Polluting, and Driving*, Editor: Sijbren Cnossen, Oxford University Press.

NORDLUND, A. and L. Eriksson and J. Garvill. (2010). Environmental Policy and Household Behaviour: Sustainability and Everyday Life, Editor: Patrik Söderholm, Earthscan.

ÖNDER, İ. (2004). İktisat ve Psikoloji İlişkisi Üzerine, *İktisat Dergisi*, Sayı:453, ss. 53-58.

ÖNDER, İ. (1994). Ekonomik Davranış Kalıplarımızda Sosyal Etkiler, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 36.Seri, İstanbul, ss.171-180.

ÖNDER, İ. (2012). İktisat Üzerine Düşünceler, Yordam Kitap.

SİLAH, M. (2005). Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı.

STROEBE, W. (2011). Social Psychology and Health, McGraw-Hill Companies, 3.Edition.

VAN DEN BOS, K. (2005). Handbook of Organizational Justice, Editor: Jerald Greenberg, Jason A. Colquitt, Lawrence Erlbaum Associates.

WİLLİAMS, J. T. Curtis. (2006). Marketing Management In Practice, Elsevier, First Edition.